

Euroopan varustutuminen ja ydinaseet – Tytti Erästön puhe 27.5.25

6.6.2025

SIPRI:n tutkija Tytti Erästö puhui ICAN Finlandin, Vapaus Valita Toisin -yhdistyksen ja Ydinaseseurantaryhmän tilaisuudessa Helsingin Rauhanasemalla 27.5.2025 aiheesta Euroopan varustutuminen ja ydinaseet. Erästön puheen voi lukea alta.

Euroopassa on tapahtunut suuri muutos Ukrainan sodan myötä, eikä maanosaa voi enää kuvailla ”rauhanprojektina”. Palmelaisen ”yhteisen turvallisuuden” sijaan etusijalla on asevarustelu. Vallalla on logiikka, että turvallisuutta voi rakentaa uskottavasti vain sotilaallisin keinoin, ja että mitä enemmän puolustukseen ja pelotteeseen investoidaan niin sitä paremmassa turvassa ollaan.

Ydinaseiden normalisointi

Uutta on myös se, ettei tämän militarisaation keskellä tehdä juurikaan eroa tavanomaisten aseiden ja ydinaseiden välillä. Siinä kun aiemmin suurimpana uhkana nähtiin joukkotuhoaseiden leviäminen, nyt pahimmat joukkotuhoaseet eli ydinaseet ovat pelotekeskusteluissa alkaneet näyttää välttämättömiltä turvallisuuspolitiikan välineiltä.

Suomi on uutena Nato-jäsenenä profiloitunut ydinasepelotteen kannattajana ja taakan kantajana. Suomalaispoliitikot ovat mm. selittäneet Nato-jäsenyyttä erityisesti sen tuoman ydinpelotteen nojalla, ja vieneet maan hävittäjineen mukaan liittouman vuotuisiin ydinasotaharjoituksiin. Jotkut ovat myös esittäneet ydinaseiden maahantuonnin kieltävästä ydinaseenergiain pykälästä luopumista.

Europommikeskustelu

Usko ydinaseiden keskeiseen rooliin pelotepolitiikassa on korostunut entisestään Presidentti Trumpin tultua valtaan USA:ssa. Koska USA:sta on tullut liittolaisena epäluotettava, niin oletetaan että sen Nato-liittolaisille tarjoama laajennettu ydinasepelote on jotenkin ennennäkemättömällä tavalla menettänyt uskottavuuttaan. Tämä puolestaan on ruokkinut keskustelua Euroopan oman ydinasepelotteen vahvistamisesta.

Ydinaseita kansallisen ylpeydenaiheena pitävä Ranska tarttui heti tilaisuuteen ja tarjoutui laajentamaan oman ydinasesateenvarjonsa koko Euroopan ylle. Toiseksi mahdolliseksi laajennetun ydinasepelotteen tarjoajaksi on kaavailtu Iso-Britanniaa. Nämä kaksi ovat siis ainoita eurooppalaisia maita joilla on omia ydinaseita.

Jotkut ovat menneet vielä pidemmälle ja ehdottaneet ydinasevarustelun laajentamista uusiin maihin esim. Pohjoismaisen tai Baltialaisen yhteistyön merkeissä. Puolassa tätä keskustelua on käyty jopa valtiojohdon tasolla.

Ristiriitaiset taustaoletukset Venäjän uhkaan ja pelotevaikutukseen liittyen

Tähän uuteen ydinaseuskoon liittyy perustavanlaatuisia ongelmia. Ensinnäkin sen taustalla olevat uhkakuvat Venäjän hyökkäysaikeista Nato–Eurooppaa kohtaan perustuvat risritäisiin olettamuksiin.

Vaikka kylmä sota on tiettyssä mielessä palannut, aiemmasta poiketen Euroopalla on viime vuosikymmenten ajan ollut sotilaallinen ylivoima Venäjään nähden. Tämä pätee kaikkien suurten tavanomaisten asejärjestelmien määrään (ja todennäköisesti myös laatuun) sekä aktiivisen sotilashenkilöstön määrään – siinäkin tapauksessa että USA jätetään kokonaan pois laskelmista.

On virhetulkinta, että Venäjän hyökkäys Ukrainaan olisi jotenkin kyseenalaistanut Naton pelotteen. Päinvastoin, Venäjän pyrkimyksenä oli estää Ukrainan menettäminen Natolle. Siis pelote näyttää toimineen liiankin hyvin.

Se, että Venäjä on turvautunut niinkin epätoivoiseen keinoon kuin avoimeen ydinaseilla uhkailuun Ukrainan sodan aikana kertoo ennen kaikkea sen heikkoudesta Natoon nähden. Venäjä yrittää siis kompensoida suhteellista sotilaallista heikkouttaan ydinaseilla.

Vaikka Venäjällä on valtava arsenaali ydinaseita, nämä eivät toimi hyökkäyssodan välineenä.

Nykyisen eurooppalaisen pelotekeskustelun taustalla vaikuttaa siis jonkinlainen sotilaallinen alemmuuskompleksi, joka ei vastaa todellista sotilaallista tasapainoa.

Toki voidaan ajatella, että Eurooppalaisten Nato–maiden kokonaisvahvuutta olennaisempi kysymys on, kykenevätkö nämä maat kriisin tullessa mobilisoimaan voimansa ja löytyykö niiltä viime kädessä vaadittavaa solidaarisuutta toistensa puolustamiseen. Uudet asehankinnat ja varsinkaan ydinaseet eivät kuitenkaan ratkaise tätä ongelmaa.

Venäjän hyökkäys Ukrainaan ja se että sillä on paljon ydinaseita ei siis tarkoita että se seuraavaksi hyökkäisi Natoa vastaan. Toki kaikki on periaatteessa mahdollista, mutta hyökkäys ylivoimaista vastustajaa kohtaan on lähtökohtaisesti epärationaalista.

Yhtäältä uhkakuva Venäjän Natoon kohdistuvasta aggressiosta perustuu siis oletukselle, että Venäjä ei ole rationaalinen toimija. Toisaalta pyrkimykset vahvistaa jo entisestään vahvaa Naton pelotetta perustuu ajatukseen rationaalisesta vastustajasta, joka pidättäytyy aggressiosta siihen liittyvien valtavien riskien takia. Nykyisen pelotekeskustelun taustaoletukset ovat siis ristiriitaisia.

Asevalvonnan sivuuttaminen pelotekeskusteluissa

Vaikka pelote saattaa vaikuttaa rationaalisen vastustajan päätöksiin, se ei tuo turvaa ydinaseiden vaaroilta. Sodan riski Naton ja Venäjän välillä on hyvin todellinen nykypäivän jännitteisessä tilanteessa. Konfliktissa jossa kummallakin osapuolella on ydinaseita on väistämättä aina ydinsodan riski.

Ainoa varma tapa suojautua ydinaseilta on hankkiutua niistä kokonaan eroon. Tämä tapahtuu todennäköisimmin ydinaseitten rajoittamiseen tähtäävien ydinasevaltojen välisten neuvotteluiden ja sopimusten kautta.

Kuitenkin asevalvonta ja ydinaseriisunta sivuutetaan nykyisissä pelotetkeskusteluossa usein merkityksettömänä idealismina jolle ei enää ole tilaa tässä maailmassa. Sen sijaan pelotepolitiikka yhdistetään realismiin.

Tämä tulkinta ei kuitenkaan ole yhteneväinen asevalvonnan historian kanssa. Asevalvontaa edelsi kylmän sodan alkuvuosina rajoittamaton asevarustelu, mikä osoittautui äärimmäisen vaaralliseksi.

Kahdenvälisen aseidenrajoittamisprosessin alku

Käännekohtana toimi erityisesti Kuuban ohjustkriisi 1962, jolloin ydinsota miltei syttyi Neuvostoliiton ja USA:n välillä. Tästä säikähtäneenä vastapuolet ottivat askelia riskien vähentämiseksi, etenkin alkamalla neuvotella sopimuksia asevarustelukierteen rajoittamiseksi. Ymmärrettiin siis kantapään kautta ettei turvallisuutta voi kestäväällä tavalla perustaa ainoastaan pelotepolitiikan varaan.

Tältä perustalta kylmän sodan osapuolet neuvottelivat kaksi ensimmäistä strategiaa aseita rajoittavaa sopimusta, jotka loivat perustan tuleville vastaaville neuvotteluille. SALT-sopimus rajoitti ydinaseita, kun taas ABM-sopimus rajoitti niiden torjumiseen pyrkiviä strategisia ohjuspuolustusjärjestelmiä. Taustalla oli yhteisymmärrys siitä, että strategiset puolustusjärjestelmät ainoastaan kiihdyttäisivät ydinasevarustelukierrettä, koska helpoin tapa neutralisoida toisen osapuolen ohjuspuolustus oli yksinkertaisesti lisätä ydinkärkien määrää.

Kyse ei siis ollut Neuvostoliiton ja USA:n välisestä ystävydestä tai pelotepolitiikasta luopumisesta. Sen sijaan osapuolilla oli yhteinen intressi estää ydinsodan syttyminen ja pienentää järjestöiksi nousseita sotilasmenoja.

Vaikka ydinaseitten määrää lähdettiin pelkän rajoittamisen lisäksi vähentämään vasta kylmän sodan päättyessä, periaatteen tasolla sitouduttiin kuitenkin alusta lähtien pyrkimään kohti ydinaseriisuntaa.

Ydinsulkusopimus

Ydinaseriisunnasta oli tullut viidelle ydinasemaalle myös juridinen velvoite ydinsulkusopimuksen eli NPT:n myötä, joka neuvoteltiin niinikään 1960-luvun lopulla. Sopimukseen liittyvät ydinaseettomat maat – joista osa oli aiemmin yrittänyt kehittää omia ydinaseitaan – sitoutuivat puolestaan pysymään ydinaseettomina.

Kuten kahdenvälisessä aseidenrajoittamisprosessissa, myös NPT:n taustalla oli pyrkimys vähentää ydinaseiden luomia eksistentiaalisia riskejä. Ymmärrettiin, että riskit lisääntyisivät entisestään ydinasevaltojen määrän kasvaessa.

Vaikka NPT jakoi maat kahteen kastiin, se onnistui lopulta saamaan miltei universaalin kannatuksen. Riskien hallinnan logiikan lisäksi sopimuksen legitimitetti perustui siihen, että ydinaseiden vastaisen normin nähtiin pätevän viime kädessä kaikkiin osapuoliin.

Ajan myötä kuitenkin ydinasemaat ovat alkaneet nähdä itsensä siten, että ne ovat tämän normin yläpuolella. Ydinaseriisunnan edistämisen sijaan ne keskittyvät nykyään ydinasearsenaaliensa modernisointiin ja Kiinan tapauksessa myös ydinaseiden määrän kasvattamiseen. Samalla ne syyttävät toisiaan ydinaserisuntaprosessin jumiutumuksesta. Tämä on syönyt NPT:n uskottavuutta.

Ydinaseidenrajoittamisprosessin jumiutuminen

1960-luvun lopulta vuoden 2010 New START-sopimukseen saakka suurimmat ydinasevallat eli USA ja Neuvostoliitto/Venäjä neuvottelivat miltei keskeytyksettä aseiden rajoittamisesta. Viimeiset 15 vuotta ovat kuitenkin olleet poikkeus, eikä mitään tällaisia neuvotteluja ole enää käyty tänä aikana.

Taustalla on erityisesti osapuolten kasvaneet näkemyserot liittyen strategiseen tasapainoon. Kun 1970-luvun alussa oltiin yhtä mieltä siitä, että strategisten ohjuspuolustusjärjestelmien rajoittaminen oli olennainen osa ydinaseriisuntaa, vuonna 2002 USA vetäytyi ABM-sopimuksesta, joka oli sen mukaan menettänyt merkityksensä kylmän sodan päättymisen myötä.

USA ei ole ollut halukas enää myöskään keskustelemaan ohjuspuolustuksesta osana strategisten aseiden rajoittamista. Venäjän näkemys puolestaan on ollut, että ohjuspuolustusaloitteiden puuttuminen luo ylipääsemättömän esteen ydinaseriisunnalle – koska USA:n rajoittamaton ohjuspuolustusjärjestelmä on mahdollinen sen pelotteelle.

Vaikka Uusi START-sopimus neuvoteltiin tästä ristiriidasta huolimatta, ongelma ei ole poistunut. Venäjän ydinaseiden modernisaatio on pilkalti keskittynyt nimenomaan USA:n ohjuspuolustusjärjestelmien läpäisemiseen. Saman tavoitteen voi nähdä myös Kiinan ydinasearsenaalin kasvattamisen taustalla.

Tämä ongelma oli siis olemassa jo ennen Venäjän Krimin miehitystä, minkä jälkeen poliittiset jännitteet ovat luoneet esteitä strategiselle dialogille osapuolten välillä. Vaikka USA on ilmaissut olevansa valmis keskusteluihin ydinaseiden rajoittamisesta tästä huolimatta, Venäjä ei ole ollut kiinnostunut vedoten poliittiseen tilanteeseen, mutta myös strategista tasapainoa koskeviin näkemyseroihin.

Mahdollisuus asevarustelukierteen hillitsemiseen Euroopassa

Oletus siitä, etteivät Venäjä tai Kiina ole lähtökohtaisesti kiinnostuneet aseiden rajoittamisesta, osittain myötavaikuttaa vallalla olevaan käsitykseen siitä, että turvallisuutta Euroopassa voidaan rakentaa pääasiassa sotilaallisin keinoin.

On kuitenkin muistettava, että tämä oletus perustuu amerikkalaiseen tulkintaan, jossa jätetään huomioimatta sen oma vastentahtoisuus laajentaa ydinaseita koskevia neuvotteluja muihin strategisiin asejärjestelmiin. Eurooppalaiset on melko kriitikittömästi omaksuneet USA:n tulkinnan asiasta.

Tosiasiassa aseiden rajoittamiseen voisi olla mahdollisuuksia, jos tähän olisi kiinnostusta ja aloitteita siltä pohjalta.

Yksi mahdollinen uusi asevalvonnan osa-alue Euroopassa voisi olla keskinpitkän matkan ohjukset. Tällaiset ohjukset oli osittain kielletty 1980-luvulla solmitussa INF-sopimuksessa, joka kaatui 6 vuotta sitten.

Nyt Ukrainan sodan kontekstissa – ja INF-sopimuksen rajoitteiden poistuttua – Venäjä on kehittänyt ja sijoitellut keskipitkän matkan ohjuksia lähelle Eurooppaa ja eurooppalaiset ovat tehneet suunnitelmia keskipitkän matkan täsmäohjusten hankkimiseksi ja kehittämiseksi.

Vaikka nyt suunnitelluissa keskipitkän matkan ohjuksissa ei 1980-luvusta poiketen ole ydinkärkiä ainakaan NATO-maiden puolella, eskalaatoriskit ovat vähintäänkin yhtä suuria kuin euro-ohjuskriisiin aikaan. Tämä liittyy täsmäaseteknologian kehitykseen ja esityisesti siihen, että konventionaalisia aseilla voitaisiin periaatteessa iskeä myös ydinasejärjestelmiä ja muita strategisia kohteita vastaan Venäjän maaperällä.

Osittain tästä johtuen Venäjä investoi yhä enemmän omiin keskipitkän matkan aseisiin – josta yhtenä esimerkkinä on Oreshnik-ohjuksen sijoittelu Valko-Venäjälle. Olemassa olevat ohjuspuolustusjärjestelmät eivät todennäköisesti pystyisi pysäyttämään näitä ohjuksia.

Tämä molemminpuolinen haavoittuvuus keskipitkän matkan ohjuksille ja niiden sekä niitä vastaan kehitettävien alueellisten ohjuspuolustusjärjestelmien valtava hinta luo mahdollisuuden aseiden rajoittamiselle Euroopassa. Kummallakin osapuolella on siis intressi välttää tähän varustelun osa-alueeseen liittyvät eskalaatoriskit ja taloudellisten resurssien haaskaus.

Toisin sanoen nyt olisi aika avata keskustelut tästä aiheesta, sillä pelkistä suunnitelmista on paljon helpompi neuvotella kuin jo olemassa olevista asejärjestelmistä.

Ongelmana on se, että käsitys Euroopan strategisesta autonomiasta tuntuu rajoittuvan pelkästään sotilaallisten kykyjen vahvistamiseen. Ei ole kuitenkaan liian myöhäistä alkaa ottaa vastuuta omasta turvallisuudesta myös riskien vähentämisen ja aserajoitusneuvotteluiden kautta.

Olisi siis tärkeää, että kylmän sodan aikana suurvaltojen kantapään kautta oppimat asiat oivalletaisiin nyt uudelleen eurooppalaisessa kontekstissa jo ennen kun tilanne karkaa täysin käsistä.

Europommikeskustelu ja vanhentuneet käsitykset ydinaseiden roolista

Lopulta vielä muutama sana ns. europommikeskustelusta.

Tosiasissa tilanne Naton ydinpelotteen uskottavuuden kannalta ei Trumpin aikana ole olennaisesti muuttunut aiempaan verrattuna. Laajennettu ydinpelote ei nimittäin koskaan ole ollut erityisen uskottava. On melko selvää, ettei USA uhraisi Los Angelesia tai New Yorkia Pariisin, Berliinin tai jonkin baltialaisen kylän takia.

Uskottavuuden puute oli ongelma etenkin kylmän sodan aikana kun Eurooppa oli sotilaallisesti heikko Neuvostoliittoon nähden. Kuitenkin, kuten sanottu, tilanne on tässä suhteessa nyt täysin päinvastainen, eikä ydinaseisiin liittyvän uskottavuusongelman enää pitäisi olla niin suuri ongelma eurooppalaisten suhteellisen sotilaallisen ylivoiman takia. Nykyinen ydinaseusko heijastaakin vanhentuneita käsityksiä ydinseiden keskeisestä roolista Euroopan turvallisuudessa.

Samalla on tapahtunut myös muistinmenetystä ydinasepelotteeseen liittyvistä perustavanlaatuisista ongelmista, joihin sisältyy siis uskottavuusongelman lisäksi valtavat eskalaatoriskit.

Normien mureneminen

Riskien unohtumisesta kertoo myös ydinaseiden vastaisten kansainvälisten normien ja niitä ylläpitävien sopimusten kuten NPT:n sivuuttaminen pelotekeskusteluissa. Esimerkiksi argumentit yhteispohjoismaisista ydinaseista eivät ota huomioon NPT:n olemassaoloa – aivan kuin sillä ei olisi mitään merkitystä turvallisuuspolitiikan näkökulmasta.

Kuitenkin ydinaseiden leviäminen Euroopassa tarkoittaisi todennäköisesti NPT:n loppua. Tämä puolestaan tarkoittaisi paluuta 1960-luvulle, jolloin ydinaseiden leviämislle ei ollut mitään esteitä. On selvää, että tällaisessa maailmassa kaikki olisivat paljon suuremmassa vaarassa ydinaseiden käytön ja ydinsodan riskien kasvamisen myötä.

Tiivistettynä

On syytä suhtautua hyvin kriittisesti lupauksiin siitä, että Euroopan sotilaallinen varustautuminen ja ydinasepelotteen vahvistaminen lisää turvallisuutta. Todellisuudessa varustautuminen johtaa yleensä asevarustelukierteeseen, ja pelotepolitiikkaan on sisäänrakennettu valtavia eskalaatioriskejä. Kriittisesti pitäisi tarkastella myös sitä, miten diplomatia ja neuvottelutiet sivuutetaan nykykeskusteluissa.

Sotaan valmistautuminen voi toimia pahimmillaan itsensä totauttavan profetian tavoin. Siihen keskittymisen ohella pitäisi pyrkiä kaikin keinoin vähentämään Naton ja Venäjän välisen konfliktin syttyminen ja hillitä asevarustelukierrettä.

Vaikka strategisten aseitten vähentäminen on pääasiassa Venäjän ja USA:n vastuulla, eurooppalaisilla on mahdollisuus edistää aseriisuntaa keskipitkän matkan ohjusten osalta – ja näiden aseiden rajoittaminen voisi edistää myös strategisia aseita koskevia neuvotteluja.